

Pohtimesta viritin-vahvistimeen

MAIJA LÄNSIMÄKI *Suomen verbikantaiset in : ime -johdokset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 469. Mänttä 1987. 317 s. + 83 liites.

Maija Länsimäen Helsingin yliopistossa tarkastetun väitöskirjan aiheena oleva johdosryhmä, deverbaaliset *in : ime* -johdokset, on monelta kannalta kiinnostava. Nykysuomen tietoisessa sanansepityksessä välineennimitysten johtaminen verbeistä *in : ime* -johtimella kuuluu suosituimpiin sananmuodostusmalleihin (*ajastaa* → *ajastin*, *ajoittaa* → *ajoitin* jne.). Kansankielessä *in : ime* -johdoksia myös on runsaasti, mutta siellä niiden laajin ryhmä ovat vaihtelevamerkityksiset ekspressiivijohdokset (*kopottimet*, *kiluttimet*, *hölötin*, *lutkutin* jne.). Osalla verbikantaisista *in : ime* -johdoksista on vastineita muissa ims. kielissä, ja johdos-tyypin synty on ajoitettu kantasuomeen. Virossakin *in : ime* -johtimen vastineet ovat tulleet käyttöön myös tietoisessa sanansepityksessä. Johtimen etähistoriaan sisältyy avoimia kysymyksiä, samoin sen produktiivisuuden muutoksiin ja tehtävien spesifistymiseen eri kieli-muodoissa.

Tekijä on vaivoja kaihtamatta kerännyt aineistonsa kaikista aiheen kannalta tärkeistä kielimuodoista. Suomen murteiden muutenkin runsasta aineistoa hän on kartuttanut Sanastaja-lehdessä julkaisemiensa laajojen kyselyjen avulla. Johdos-tyypin produktiivistumista kirjakielessä hän on seurannut paitsi tavannaisten sanakirja- ja arkistolähteiden avulla myös käymällä läpi erityisesti

teknisten erikoisalojen sanastoja. Itämerensuomalaisen vertailuaineiston lähteenä ovat julkaistujen sanakirjojen ja sanastojen ohella sekä suomalaiset että vierolaiset arkistokokoelmat. Mitään tuloksiin vaikuttavaa tuskin on jäänyt huomaamatta.

Johdannossa Maija Länsimäki korostaa erityisesti tutkimuksensa historiallista aspektia (esim. s. XIX). Kokonaistavoitettaan hän ei kuitenkaan missään selvästi määrittele. Tavoitteenasettelua edustaa johdannon väljästi otsikoitu luku »Tutkimuksen näkökulmia ja tavoitteita», jonka alajaksoja ovat »Ikäys», »Morfologia», »Semantiikka», »Ekspressiivijohdokset» ja »Produktiivisuus». Tutkimuskokonaisuutta voikin kritisoida siitä, että tulokset jäävät hajalleen tavoitteenasettelua vastaaviin päälukuihin. Puuttuu tiivistelmä tai kokoava katsaus, jossa tulokset koottaisiin. Tavallaan sel-laista edustaa ensimmäisen pääluvun jakso »*in : ime* -johdos-tyypin kasvu ja kehitys» (s. 85–102). Ymmärrettävästi siinä ei kuitenkaan ole ollut mahdollista ottaa huomioon vasta myöhemmissä pääluvuissa esitettävän morfologisen ja semanttisen analyysin tuloksia.

Merkittävänä saavutuksena pidän *in : ime* -johdosten ikäkerrostumien selvitystä tutkimuksen 1. pääluvussa. Se osoittaa hyvää perehtyneisyyttä sanaston ikäämisen ongelmakenttään ja kykyä ikäämiskriteerien kriittiseen käyttöön. Ne tulokset, joihin tekijä *in : ime* -johdosten osalta päätyy, voi luottavaisesti hyväksyä. Vanhinta, levikkinsä perusteella yleisitämerensuomalaista ryhmää

ovat johdokset *istuin(-)*, *kerin-*, *kovasin*, *laskin(-)*, *pyyhin(-)*, *pyöhdin-*, *viipsin-* ja *vuolin*. Muut johdokset, joilla on vastineita suomen ulkopuolella, rajoittuvat itämerensuomen pohjois-, itä- tai länsiryhmään (johdokset, joita ei tunneta suomessa, eivät ole tulleet tutkimukseen mukaan). Varsin tiukkojen kriteerien mukaan »vanhoja» itämerensuomalaisia johdoksia on yhteensä kolmisenkymmentä (taulukko s. 43).

Suomen murteiden johdoksia on aineistossa pari tuhatta. Niistä käsitellään systemaattisesti toisaalta ne, joilla on laajahko alueellinen levikki, toisaalta omassa pääluvussaan (s. 231–274) ekspressiivisluonteiset. Tärkeä havainto on, että kirjakielen deverbaalisista *in : ime*-johdoksista vain n. viidennes on peräisin murteista. Peräti neljä viidennestä on siis kirjakielen sepitteitä. Johdostyyppin produktiivistumista kirjakielessä seurataan erityisesti julkaistujen sanakirjojen ja sanastojen avulla. Tyyppin suosio tietoisessa sanansepityksessä on alkanut 1800-luvun alkupuolella ja jatkuu edelleen. Tietoisesta sanansepityksestä ja kielenhajailun vaikutusta suureksi osaksi on, että *in : ime*-johtimesta on kirjakielessä tullut nimenomaan välineiden ja laitteiden nimitysten johdin.

Virosta Länsimäki hyväksyy *in : ime*-johtimen etymologiseksi vastineeksi oikeastaan vain *e : me*-johtimen. S. 113 hän kyllä myöntää, että myös *i : i*-johdinta voidaan pitää suomen johtimen vastineena, ja s. 114 — mielestäni aivan oikein — esittää *i : i*-johtimen kehittyneen *in : ime*-johtimesta. Kuitenkin esim. s. 86, 144–145, 203–204 ja 258 suomen *in : ime*-johtimen virolaisena paralleelina noteerataan vain *e : me*, jopa ehdoin tahdoin sivuuttaen *i : i*. Nuiva suhtautuminen *i : i*-johtimeen on mielestäni väärin sekä etymologisista syistä että varsinkin siksi, että juuri tämän johtimen käyttö nykyisessä kirjavirossa muistuttaa läheisesti *in : ime*-johtimen käyttöä nykyisessä kirjasuomessa. Kuten *in : ime* suomessa on *i : i* virossa välineennimitysten johdin, jota suositaan

tietoisessa sanansepityksessä; kantasanoina tulevat kysymykseen kolmitavuiset *TA*-loppuiset verbit, ja kuten Länsimäen omat laskelmat osoittavat, tämänrakenteiset verbit ovat myös suomen *in : ime*-johdosten tavallisimpia kantasanoja (s. 136–137, 139). (Viron *i : i*-johtimesta ks. esim. Vare, *Nimisõnaliited tänapäeva eesti kirjakeeles*, Tallinn 1981, s. 23–25.)

Aineiston esittelyssä pidän kauneusvirheenä sitä, että *viipsinpuu* ja *vy(y)hdinpuu* on erotettu toisistaan. Edellinen esitetään s. 22–23 itämerensuomalaisena sanana, jälkimmäinen s. 52 suomen (länsi)murteiden sanana. Alueellisesti on kuitenkin kyseessä täydennysjakauma, ja äänne-ero on vanhastaankin selitetty äänteellisistä lähtökohdista (esim. SKES s.v. *vyyhti*; Terho Itkonen, *Vir.* 1987: 193–194). Kyseessä ovat siis saman sanan äännevariantit, jollaisina onkin käsitelty *pyöhdin-* ja *petin-* (s. 17–18).

Johdosten morfologian ja semantiikan käsittelyssä lähdetään liikkeelle kanta-verbien morfologiasta ja semantiikasta. Kun käsittely tapahtuu eri pääluvuissa, häviää osaksi näkyvistä suomen verbien morfologian ja semantiikan tiivis yhteispeli. Suuri osa suomen verbeistähän on johdettuja. Esim. verbien kausatiivisuus, refleksiivisyys tai passiivisuus on yleisesti kytköksissä johdinsuffiksiin, joka tietysti määrää myös verbien morfologisen rakenteen. Ensisijaisesti verbien syntaktis-semanttiset piirteet taas ratkaisevat sen, onko niistä mahdollista muodostaa *in : ime*-johdoksia ja millaisia merkityksiä johdokset saavat. Johtamismahdollisuudet ovat pääteltävissä verbien morfologisesta rakenteesta, mutta yleensä juuri sillä perusteella, että vallitsee vastaavuus morfologisen rakenteen ja semanttisten piirteiden kesken. Tätä Länsimäki ei itse sano, mutta hän antaa lukijalle hyvät mahdollisuudet havaintojen tekoon varsinkin jaksossa »Kantaverbien rakenteen tarkastelua» (s. 138–145). Erityisen havainnollinen on taulukko 9, jossa esitetään Nykysuomen sanakirjan ja Uudisanasto 80:n *in : ime*-johdosten kanta-

verbien jakautuminen vartalotyyppeihin (s. 139). Lukijan on tosin tulkittava sitä itse käyttäen apuna mm. edellisissä jaksoissa esitettyä tietoa.

Taulukosta käy ilmi, että *in : ime* -johdosten ylivoimaisesti yleisimpiä kantasaanoja ovat nykyisin kolmitavuiset *A*-vartalot (243 johdosta 509:stä eli lähes puolet kaikista). Äänteellis-morfologista selitystä tälle olisi vaikea keksiä, mutta semanttiselta pohjalta selitys tarjoutuu itsestään: kantasanat ovat nimenomaan kolmitavuisia *TA*-loppuisia kausatiivi-verbistä. Muita suuria kantaverbien ryhmiä ovat kaksitavuiset *A*-vartalot (82 tap.) ja *AA*-vartaloiset supistumaverbit (61 tap.), joissa kausatiivinen merkityspiirre myös on tavallinen. Samalta pohjalta selittyy myös kaksitavuisen *i*-vartaloiden (36 tap.) ja kaksitavuisen *o*-vartaloiden (26 tap.) suosio. Kaksitavuisen *U*-vartaloiden perin vähäisen käytön kantaverbeinä tekijä paneekin merkille ja antaa sille semanttisen selityksen (s. 140). Niin ikään hän noteeraa sen, että *in : ime* -johdoksia ei muodosteta kolmitavuisista *Oi*-verbeistä (s. 145). Tässäkin selitys on semanttinen.

Tutkimuksen semantiikkaa koskevassa pääluvussa ei mielestäni ole löydetty kantaverbeihin sellaista näkökulmaa, joka palvelisi *in : ime* -johdosten muodostusmahdollisuuksien ja merkitysten ymmärtämistä. Tämä näkyy hyvin siitä, että itse johdoksia käsiteltäessä ei kantaverbejä koskevaan jaksoon ole aihetta viitata nimeksikään. Kantaverbejä koskevat havainnot — esim. havainnot niiden toiminnallisuudesta tai kausatiivisuudesta — joudutaan siellä tekemään ad hoc.

Johdokset ryhmitellään sen mukaan, mitä semanttista roolia suhteessa kantaverbiin ne ilmaisevat: välineen, tekijän, teon kohteen tai tuloksen sekä tekopai-kan nimitykset. Viimeisenä ryhmänä ovat itse teon nimitykset, jotka tietenkin jäävät tämän jaon ulkopuolelle. Kiinnostava kysymys on, missä määrin johdosten valikoitumista juuri tiettyjen roolien ilmaisimiksi ovat ohjanneet kantaverbien

argumenttisuhteet: se, millaisia nominiargumentteja kantaverbit merkityksensä perusteella vaativat tai voivat saada. Tarkoituksenmukainen olisi verbien argumenttisuhteista lähtevä semanttinen analyysi.

Nyt verbien käsittelyn lähtökohdaksi on otettu Genetziltä juontuva perinnäinen luokittelu (sama, jota ovat soveltaneet myös mm. Setälä, Cannelin ja Hakulinen). Siinä on monia heikkouksia. Luokitteluperusteet ovat osin syntaktisia, osin puhtaasti semanttisia, eikä niiden kesken ole minkäänlaista hierarkiaa. On myös huomattava, että tämä luokittelu on syntynyt kuvaamaan johdettujen verbien merkityksiä suhteessa kantasanaan. Johtamattomat verbit jäävät siis sen ulkopuolelle, eikä se ota lainkaan kantaa esim. toiminnallisuuden ja epätoiminnallisuuden tai transitiivisuuden ja intransitiivisuuden vastakohtaan. Käytetyn luokittelun puutteita korvataan onkin tarvittu lisäluku »Verbien semantiikan ja syntaksin tarkastelua» (s. 187—193), jossa kiinnitetään huomiota erityisesti myös kantaverbien transitiivisuuteen ja toiminnallisuuteen. Tästä jaksosta ilmenee mm. se, kuinka suuri osa *in : ime* -johdoksista perustuu transitiivi-verbisiin: Nykysuomen sanakirjan aineksesta yli 80 %.

Käytetyn perinnäisen luokituksen haittoja tämän työn kannalta on myös se, että verbien semanttiseen analyysiin sekoittuu morfologiaa ja että tehdään tarpeettomia kielihistoriallisia ekskursseja. Esim. *asetin : asettimen* -johdoksesta on nykymerkityksessään ensitieto Nykysuomen sanakirjassa (s. 175). Se lienee siis tämän vuosisadan tuotetta, eikä sen synnyn tai tulkinnan kannalta ole mitään merkitystä sillä, että sen kantaverbi *asettaa* on jolloinkin johdettu *asea*-verbistä. Nuorten *in : ime* -johtimisten välineennimitysten kannalta on irrelevanttia pohdiskella, miten sellaiset niiden kantana olevat verbit kuin esim. *osoittaa*, *viheltää*, *kirjoittaa*, *hengittää*, *kuumentaa* tai *kihartaa* on johdettu, puhumattakaan sellaisista täysin opaakeista historiallis-

ta johdoksista kuin *viiltää, väistää, liittää* ja *säättää* (s. 175–178).

Tekijä mainitsee tukeutuneensa epätydyttävään verbien kuvaustapaan, koska »perusteellista verbisemantiikan yleisteoriana ei ole käytettävissä» (s. 174). Tätä ei voi ottaa todesta, koska viime vuosikymmeninä on kehitetty useitakin verbilähtöisiä kielioppimalleja, joiden runkona on juuri verbien semantiikka. Tässä yhteydessä on syytä muistaa erityisesti sijakielioppi ja dependenssikielioppi, joita molempia on sovellettu myös suomeen. Esim. Eeva Kangasmaa-Minn on tutkinut suomen sekä johtamattomien että johdettujen verbien merkityksiä sijakieliopin kehityksessä. Dependenssikieliopin kuvaustapaa on suomen verbeihin soveltanut esim. Anneli Pajunen lisensiaatintyössään »Suomen kielen verbien leksikaalinen kuvaus» (Turun yliopisto 1982). Juuri tämä systemaattinen, argumenttisuhteista lähtevä tutkimus suomen verbeistä olisi mielestäni tarjonnut hyvän lähtökohdan *in : ime* -johdosten muodostusmahdollisuuksien ja merkitysten ymmärtämiseen. Sen edustama ajattelutapa auttaa ymmärtämään myös johdostyyppin varhaisvaiheita.

Kun verbien merkityksiä analysoidaan siihen tapaan kuin Pajunen on analysoinut, näkyy ilmiselvästi, että mahdollisuus muodostaa *in : ime* -johdos ja myös tämän johdoksen merkitys on riippuvainen kantaverbin merkityksestä. Pajunen jakaa suomen verbit kaikkiaan neljään toista alakategoriaan. Alakategorioita, joista *in : ime* -johdoksia ainakaan yleensä ei näytä muodostuvan, ovat sääverbit, tapahtumaverbit, tapahtuman edellytysverbit ja »muut kommunikointiverbit» (käytän Pajusen nimityksiä niitä tässä selittämättä tai havainnollistamatta). Vain harvoja tai erityismerkityksisiä *in : ime* -johdoksia on tilaverbeistä, muutosverbeistä, aistihavaintoverbeistä, tunneverbeistä, ajatusverbeistä, sanomis- ja puhumisverbeistä ja liikeverbeistä. Ne verbiryhmät, joista on tavallista, jopa säännönmukaista muodostaa *in : ime*

-johdos, ovat käsittelemisverbit, tekemisverbit ja liikuttamisverbit.

Käsittelemis-, tekemis- ja liikuttamisverbien semantiikkaa selvittäessään Pajunen erityisesti pohtii välineen aseman verbin argumenttina. Ero käsittelemisverbien ja tekemisverbien kesken syntyykin juuri välineen aseman perusteella. Käsittelemisverbien merkitys edellyttää välineen mielikuvaa: nämä verbit ilmoittavat konkreettista tekoa, joka suoritetaan jonkin välineen avulla. Käsittelemisverbit ovat Pajusen suurin verbiryhmä. Yleensä niistä on olemassa tai ainakin muodostettavissa *in : ime* -johdos, ellei ole morfologista tai leksikaalista estettä. Tekemisverbit Pajunen erottaa käsittelemisverbeistä sillä perusteella, että väline ei ole inherentti. Monista tekemisverbeistä kuitenkin on *in : ime* -johdos (esim. *todistaa : todistin, valita : valitsin*). Myös liikuttamisverbien *in : ime* -johdokset ovat tavallisia (esim. *siirtää : siirrin, kuljettaa : kuljetin*). Kannattaa ehkä lisätä, että käsittelemis-, tekemis- ja liikuttamisverbit ovat kaikki transitiivisia ja kaikki myös kausatiivisia.

Johtimen alkuperän osalta Länsimäki hyväksyy sen monien tutkijoiden esittämän ja mm. Terho Itkosen äännehistoriallisesti perusteleman käsityksen, että *in : ime* on kehittynyt vanhan *mA*-johtimen pohjalta (s. 103–108). Hänen oma lisänsä johtimen varhaishistoriaan on oletus, että sen eriytymisessä itsenäiseksi johtimeksi olisi tärkeä osuus ollut yhdyssanoilla (*kerinpuu, viipsinpuu* ym.) (s. 225–230). Tämä oletus on mielestäni äänteellisesti vaikeasti perusteltavissa ja semanttisesti tarpeeton.

Johtimen alkuperälle esitetyn selityksen perustana on nimenomaan sananloppuisen *A*:n muuttuminen *i*:ksi ja sitä seurannut *i*:n epenteesi. Kyseenlaista on, olisiko tämä muutos tapahtunut myös yhdyssanan sisäisessä asemassa. Voidaan tehdä myös se vielä radikaalimpi kysymys, onko ylipäänsä syytä olettaa de-verbaalialkuisia yhdyssanoja siihen kantasuomalaiseen kielenvaiheeseen, johon kyseinen äänne muutos ajoitetaan. Ne

yhdyssanatyypit, jotka Länsimäki s. 226 esittää paralleleina käsityksensä tueksi, eivät anna hänen tavoittelemaansa tukea. Suffiksaalisen *i:n* (aik. *j:n*) aiheuttamat vokaalinmuutokset ovat olleet sana-asemasta riippumattomia, ts. ne ovat tapahtuneet sanan sisällä yhtä hyvin kuin lopussakin. Sellaisissa suhteissa kuin *uutisleipä* : *uutinen* taas ongelmallinen on lähinnä nominatiivi: tyydyttävää selitystä vailla toistaiseksi on, mistä *nen* on peräisin.

Johtimen monimerkityksisyyden selittämiseen ei tarvita yhdyssanoja eikä perusosan ellipsiä. On syytä muistaa, että deverbaaliset nomininjohtimet ovat ims. kielissä yleisesti monimerkityksisiä. Ei ole harvinaista, että samalla johtimella muodostetaan sekä ns. teonnimiä että vaihtelevien semanttisten roolien ilmaismia. *mA*-johdinkin on monimerkityksinen, samoin esim. *e^x* : *ee*. Luonnollinen selitys lienee ainakin monissa tapauksissa se, että nominaalistavalla johtimella on ollut ensisijaisesti syntaktinen funktio: sen lisääminen on tehnyt mahdolliseksi käyttää verbiä toisaalta attribuuttiasemassa (nykyiset yhdyssanan määriteosat, *mA*-partisiippi), toisaalta substantiivin lauseenjäsenasemissa. Ilmaisutarpeet ovat varmaan suuressa määrin ohjanneet sitä, millaisiin merkityksiin substantiivistumat ovat päätyneet, ja kirjallisen kulttuurin vuosisatoina tietysti myös yhä voimistuva, johdonmukaisuuteen tähtäävä tietoinen kieliohjailu. Kantaverbien argumenttisuhteet ovat kuitenkin määränneet mahdollisuuksien rajat.

in : *ime* -johdosten vanhimman, itämerensuomalaisen kerrostuman johdoksissa ei ole havaittavissa sitä keskittymistä välineen merkitykseen, joka tietoisien kielenkehittelytuloksena on leimallista nykysuomelle. Joukossa on välinettä merkitseviä johdoksia, mutta esimerkkejä on myös muista semanttisista rooleista. Näitä vanhoja johdoksia on kiintoisaa tarkastella siltä kannalta, missä määrin ja miten niiden merkitys on riippuvainen kantaverbin argumenttisuhteis-

ta. Käytän seuraavassa esimerkkeinä niitä johdoksia, joita Länsimäki käsittelee s. 227–230 esimerkkeinä perusosan ellipsistä.

Subst. *painin* on esimerkkinä välinettä merkitsevistä johdoksista, jonka syntyyn on johtanut perusosan ellipsi (s. 227). Tähän on syytä huomauttaa, että muillakin monimerkityksisillä deverbaalijohdilla on yhtenä monesta 'välineen' merkitys. Olisiko niihin kaikkiin siis sovellettava ellipsiselitystä? Esimerkiksi sopii vaikkapa *e^x* : *ee*, jonka keskeisiä merkityksiä suomessa on 'välineen' merkitys (esim. *peite*, *kirkaste*). Johtimen virolainen vastine esiintyy kuitenkin ensi sijassa yhdyssubstantiivien määriteosissa (esim. *kastekann*) ja teonnimissä (esim. *tõuge*). *Us* : *Ukse* on ensisijaisesti teonnimien johdin, mutta joillakin johdoksilla on selvästi instrumentaalistakin käyttöä (esim. *koristus*, *vaatetus*). Näyttäisi siltä, että deverbaalisubstantiivit ovat taipuvaisia spontaanisti saamaan 'välineen' merkityksen erityisesti silloin, kun kantasanana on käsittelemisverbi.

Johdokset *laskin* ja *nostin* merkitsevät paikkaa. Tämä on ymmärrettävissä siltä pohjalta, että kantasanat ovat liikuttamisverbejä, joiden merkityksessä inherentti piirre on suuntaisuus.

Soidin (s. 228) on teonnimi ja sellaisena kantaverbin semantiikasta riippumaton. Siihen, että *in* : *ime* -johdoksia on yleisemminkin käytetty teonniminä, viittaavat ne kiintoisat fraasiutuneet ilmaukset, joita käsitellään s. 223–224. Esim. **ehdin* : *ehdinten* -johdoksen täytyy olla melko vanha päätellen tietojen levikistä (Kaakkois-Häme, Länsipohja).

Jo Lauri Hakulinen on selittänyt *sadin*-substantiivin tekijännimeksi, jonka kantana on *sataa* vanhassa merkityksessään 'pudota'. Tätä Länsimäki s. 228 epäilee sillä perusteella, että *sadin* näin tulkittuna jäisi morfologis-semanttisesti yksinäiseksi tapaukseksi. Kannattaa kuitenkin taas kiinnittää huomiota kantaverbin merkitykseen. 'Putoamista' merkitsevä *sataa* on muutosverbi. Se on epätoiminnallinen ja sillä on yksi ainoa argument-

ti, 'putoaja' eli muutoksen kokija. On siis hyvinkin ymmärrettävää, että verbin substantiiviste tässä tapauksessa on joutunut ilmaisemaan ainoaa mahdollista semanttista roolia. On myös syytä tässä yhteydessä muistaa, että suomen murteiden ekspressiivisissä *in : ime* -johdoksissa on sadoittain sellaisia, jotka ilmaisevat kantaverbinsä toiminnallista tai epätoiminnallista subjektia. Johtimen käyttö 'tekijän' ilmaisemiseen on siis produktiivistunut murteissa.

Muutoksella voi kokijan lisäksi olla lähtökohta tai lopputulos (tai molemmat). Muutoksen lopputulosta ilmaisevat *halkein, katkein, ratkein, repein* -tyyppiset johdokset, joita käsitellään s. 229 ja yksityiskohtaisemmin s. 209–218. Kantasanoina on muutosverbejä, joukossa useita vanhoja *ede*-verbejä. Suomen kirjakielessä *halkein*-tyypin asema on marginaalinen mutta murteissa vankka. Jos muodon variointia ei oteta huomioon, tyyppin levikki kattaa koko länsimurteiden alueen (kartat 27, 32, 41, 43). Tämäkin jo viittaa huomattavaan ikään. Vielä kiintoisammaksi tyyppin tekee se, että sillä on vastineita virossa, jopa eteläviron murteissa (esim. Har Plv *lahe : lahkme*). Noteeraamatta Länsimäeltä jää se huomionarvoinen rinnakkaisuus, että suomen muissa murteissa (rinnakkaismuotoina länsimurteissakin) ja kirjakielessä tämän tyyppin *in : ime* -johdoksia vastaavat samojen verbien *mA*-johdokset (*halkeama, katkeama, ratkeama, repeämä* jne.). Jos *in : ime* -johdokset selitetään ellipsisin avulla, olisi kai nämäkin selitettävä samoin. Luonnollisemmalta kuitenkin tuntuu kummankin johdosryhmän osalta ajatella, että kahdesta mahdollisesta semanttisesta roolista on ilmaistavaksi valikoitunut se, joka kyseisten verbien yhteydessä onkin olennainen eli muutoksen tulos. Pohtia tietysti voisi, mikä juuri tässä erikoistapauksessa on *mA*-tyypin ja *in*-tyypin historiallinen suhde.

Tutkimuksen kaksi viimeistä päälukua, suomen murteiden ekspressiivijohdoksia koskeva luku ja johtoprosessien

produktiivisuutta koskeva luku, ovat kokonaisuudesta melko irrallisia. Ekspressiivijohdoksia tarkastellaan täysin erilaisen jäsentelyn avulla kuin muita johdoksia. Ne luokitellaan tarkoitteidensa mukaan, ja niitä analysoidaan motivaation kannalta. Tämä on ekspressiivisanaston erikoislaadun vuoksi tarkoituksemukaista mutta on tietysti omiaan korostamaan luvun poikkeavuutta. Juoppaa olisi voinut kaventaa esittämällä ainakin katsauksen myös ekspressiivijohdosten ilmaisemiin semanttisiin rooleihin. Nyt jää eksplisiittisesti osoittamatta se aineistosta ilmenevä seikka, että murteiden ekspressiivijohdoksissa korostuvat eri roolit kuin kirjakielen »asiallisissa» johdoksissa: niissä on paljon tekijän ja teon kohteen nimityksiä. Tällainen tieto olisi kokonaisuuden kannalta tarpeen, ja se olisi tarpeen myös *in : ime* -johdos-tyypin varhaisvaiheita rekonstruoitaessa.

Produktiivisuutta koskevaa lukua pidän antiklimaksina. Se perustuu paljolti siihen käsiteanalyysiin, jota virolainen Henn Saari kohdistaa Virossa ja Suomessa viime vuosina produktiivisuudesta käytyyn keskusteluun artikkelissaan »Sõnamoodustuse mõisteid» (*Ars Grammatica* 1985, Tallinn 1985). Saa vaikutelman, että Länsimäki on omaksunut Saarin kritiikin perehtymättä yksityiskohtaisesti niihin julkaisuihin, joihin kritiikki kohdistuu. Muutenkin luku sisältää paljon referaatin referaattia eli sen referointia, miten joku toinen tulkitsee jonkun kolmannen ajatuksia. Lähinnä tästä johtuvaksi luen melkoisen käsitteellisen ja muunkin sekavuuden. Jo tätä lukua ennakoivassa johdannon jaksossa (s. XXVIII, XXIX) esitetään formulointeja, joita tuskin kukaan hyväksyy nimiinsä. Itse produktiivisuutta koskevasa luvussa ovat tuntemattomiksi vääntyneet esim. Reet Kasikin (s. 276 alav.) ja Mauno Kosken (s. 278 alav.) ajatukset.

Produktiivisuus-termin käytössä on kirjallisuudessa kirjavuutta, mutta Länsimäen olisi pitänyt huomata, että eri tutkijat käyttävät termiä erilaisen käsitejärjestelmän osana. Termin käyttöalaan

vaikuttaa esim. se, tyydytäänkö dikotomiaan epäproduktiivisuus – produktiivisuus vai erotetaanko toisistaan esim. epäproduktiivisuus, leksikaalinen produktiivisuus ja automaattinen produktiivisuus. Dikotomiassakin voidaan produktiivisuus määritellä eri tavoin. Niin ikään produktiivisuuden käsitteen alaan vaikuttaa se, onko sen ohella käytössä aktiivisuuden käsite (kuten takavuosina neuvostoliittolaisilla tutkijoilla). Diakronisella produktiivisuudella tuskin kukaan on tarkoittanut mitään erityistä produktiivisuuden lajia. Toki johto-opilista produktiivisuutta kuten mitä tansa kielen ilmiötä kuitenkin voidaan tarkastella myös diakroniselta kannalta. Tässä tutkimuksessa olisi riittänyt, että Länsimäki olisi johdannossa määritellyt, mitä hän itse tarkoittaa produktiivisuudella. Korpuspohjainen, monta kieli- muotoa ja pitkän aikavälin käsittävä monografia ei ole oikea paikka käsite- analyysiin.

Maija Länsimäen vahvoja alueita ei selvästikään ole semantiikan ja johtopin teorioiden tuntemus. Tutkimusta voi näin arvostella teoreettisten välineiden puutteellisuudesta ja osaksi epäasianmukaisesta käytöstä. Tutkimansa kieli- aineksen hän sen sijaan tuntee erinomaisesti.

Alussa jo kiitin tutkimusaineiston ansiokasta ikäystä ja siihen perustuvaa kuvausta *in : ime* -johdostyyppin kasvusta. Tärkeä ja kiinnostava lisä tässä yhteydessä on, että seurattaessa johdostyyppin kasvua ja sen merkityksen vakiintumista kirjasuomessa seurataan myös sen suhteita muihin rinnakkaisiin johdostyyppeihin ja kielenhuollon kannanottojen vaikutusta niiden työnjakoon (s. 95–102). Erityisen hyvin Länsimäki tuntee murreaineistonsa, jonka esittelyyn ja kommentointiin sisältyy monia oivalluksia. Murteiden ekspressiivijohdoksia koskeva luku jää tutkimuskokonaisuudessa jonkin verran irralliseksi, mutta se sisältää esim. näiden johdosten äänteellisestä ja stilistisestä motivaatiosta havaintoja, jotka varmaan ovat yleistettävissä kos-

kemaan ekspressiivisanastoa laajemmin. Kirjakielen kuivan asiallisten, joskus jopa hyperkorrekteilta vaikuttavien välineennimitysten rinnalle asetettuina ekspressiivijohdokset ovat oiva näyte siitä, kuinka erilaisiin tuloksiin yhteiseltä pohjalta lähtevä kehitys voi eri kieli- muodoissa johtaa.

Maija Länsimäen tutkimus on hyvin luotettavaa työtä siinä mielessä, että hän on erityisesti pyrkinyt syventymään aineistonsa ongelmallisiin osiin. Hän ei ole lakaissut vaikeuksia maton alle tai pakottanut poikkeuksellisia johdoksia yleiseen kaavaan, vaan on vakavasti pohtinut analyysinsä esiin tuomia morfologisia ja semanttisia ongelmia. Kiinnostaviin havaintoihin onkin johtanut juuri hankalien johdosten käsittely. Pidän erityisen ansiokkaana morfologiaa koskevan luvun loppujaksoa »Morfologisten suhteiden ongelmia» (s. 146–172). Muun ohessa siinä tulee vakuuttavasti osoitetuksi analogiamallien voima ja samamerkityksisten johdosten pyrkimys morfologiseen samanmuotoisuuteen. Semantiikkaa koskevassa luvussa on osuvia huomioita esim. jaksoissa »Yleistä välineennimistä» ja »Yleistä teon kohteen ja tuloksen nimityksistä».

Tutkimuksen ansioihin kuuluu selkeä esitystapa ja havainnollistamiskeinojen hyvä käyttö. Johdoksista, joilla on suomessa tai virossa joltakin kannalta kiinnostava levikki, on esimerkillisen selkeä levikkikartta (yhteensä 46). Mm. ikäkerrostumat on koottu taulukoihin (10 taulukkoa). Tutkimuksessa on myös laaja sanahakemisto.

Suomen deverbaaliset *in : ime* -johdokset *pohtimesta viritin-vahvistimeen* ovat saaneet perusteellisen selvityksen.

PÄIVI RINTALA